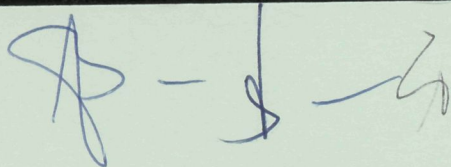

Historische Kring Bemmel

Jaargang 7, nr.3
September 1997

1754 - 122

Historische Kring Bemmeler

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 7 no 3.

Inhoudsopgave:

Een woord van de voorzitter	1
Algemene ledenvergadering	2
Personalia	5
De archieven van het Polderdistrict Betuwe	6
Een krantenknipsel (19)	10
"Uut de ouwe deus" (19)	11
Kringprijs 1997	12
Rondleiding Het Ambacht Haalderen	13
Verleden tijd - Archeologie in Bemmeler (11)	14
Archeologie: van vondst tot verhaal	23
Oproep	24
De Betuwsche Stoomtramweg Maatschappij	24
In Bemmeler staat een huis (16)	25
Het hof te Bemmeler (De Heerlijkheid Bemmeler)	26
Straatnamen in Bemmeler, Haalderen en Ressen (8)	31
Een oude foto (9)	32
Kerkenboekje Historische Kring Huessen	33
Septemhernummer in oktober	34
Oud archiefmateriaal	35
Een recensie	37
Agenda	38
Boeken	39
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de negentiende uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer eind december 1997 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 6 december 1997 aanhouden.

Een woord van de voorzitter

In Bemmeler zijn de afgelopen zomer weinig in het oog springende zaken gebeurd. De verschillende evenementen hebben over belangstelling niet te klagen gehad. Tijdens de Ponyjaarmarkt was het erg warm voor de dieren, de bezoekers zochten dan ook al vroeg in de middag elders verkoeling. Het riddertoernooi voor "De Kinkelenburg" moest uitkomst brengen welke gemeente de gemeentelijke herindelingsmocht gaan vormgeven; Bemmeler won vanzelfsprekend de strijd.

De Open Monumentendag heeft landelijk weer veel aandacht gekregen. Ondanks het feit dat er in de gemeente Bemmeler, afgezien van de openstelling van Fort Pannerden, geen speciaal programma rond deze dag was georganiseerd, vond er toch een heuglijke gebeurtenis plaats.

In de bibliotheek werd het boek *Stenen en Brood - Twee eeuwen baksteenfabricage in de oostelijke Over-Betuwe* van G.B. Janssen gepresenteerd aan het publiek. Aanleiding voor de totstandkoming van het boek was "1996 Jaar van het industrieel erfgoed". In dat jaar rijpte het idee om iets met ons streek-eigen erfgoed te doen. De initiatiefnemer Stichting Streekmuseum Over-Betuwe heeft hiermee haar visitekaartje afgegeven. De stichting ijvert al enkele jaren voor het oprichten van een historisch streekinformatiecentrum en zoekt -net als de kring overigens- naar kanalen om de streekbewoners op een toegankelijke manier te informeren over het verleden.

Wij zijn met deze stichting de mogelijkheden aan het onderzoeken om samen met de VVV en Stichting Bemmeler Natuurlijk een streekinformatiecentrum voor cultuurhistorie, natuur en toerisme van de grond te tillen. Wellicht dat op deze wijze ooit een eigen onderkomen voor de kring kan worden gerealiseerd.

Zoals u ongetwijfeld bekend is, is er eerder dit jaar veel te doen geweest over de naamgeving in het plan "Klein Rome". Recent zijn wij door de gemeente benaderd met het verzoek om iemand aan te wijzen om zitting te nemen in de op te richten straatnamencommissie. Uiteraard zullen wij hierop positief reageren.

Over de inhoud van dit nieuwe nummer het volgende: u treft traditiegetrouw, naast de vaste rubrieken, het verslag aan van de algemene ledenvergadering. Voorts is een samenvatting opgenomen van de thema-avond over de rijkdom van de polderarchieven en een verslag van de uitreiking van de Kringprijs 1997. Artikelen over het wapen van de familie Van Bommel en over oud archiefmateriaal completeren dit nummer.

Marc Kocken

Algemene ledenvergadering

Notulen van de algemene ledenvergadering, die gehouden werd op dinsdag 22 april 1997 in Cultureel Centrum "De Kinkel", 's avonds om 7.15 uur. Aanwezig waren 12 leden, waaronder het bestuur.

De voorzitter, Marc Kocken, opent de vergadering en heet iedereen welkom. Bericht van verhindering werd ontvangen van de familie Arns, die in het buitenland vertoeft. De voorzitter stelt de notulen van de jaarvergadering van 4 juni 1996 aan de orde. Er zijn geen op- of aanmerkingen en dus worden de notulen vastgesteld, met dank aan de secretaris.

Jaarverslag van de secretaris

De kring had op 31 december 1996 139 leden. Aangezien uitschrijving van overleden of niet meer geïnteresseerde leden en inschrijving van nieuwe leden ongeveer gelijke tred houden, groeit het ledenaantal nauwelijks.

Het bestuur bestaat uit vijf leden. Er zou plaats zijn voor meer bestuursleden. Omdat er echter geen aanmeldingen zijn, zullen we voorlopig met een bestuur van vijf leden door moeten gaan.

Er wordt kort ingegaan op enkele van de activiteiten van het afgelopen jaar, zoals:

- * Contacten met de gemeente Bommel over het "Kastanjelaantje",
- * Contacten met de gemeente Nijmegen over de "Waa sprong",

- * Contacten met andere Bemmelse verenigingen om te komen tot een gezamenlijke huisvesting,
- * Het project "Twee keer bevrijd" op de basisscholen (zie ook de uitreiking van de Kringprijs elders in dit blad).

Toelichting op het jaarverslag van de penningmeester

1996 was geen overdreven goed- of slecht financieel jaar. Er waren een paar meevallers in de vorm van giften. De uitgave van ons blad, zeker op de professionele manier zoals nu gebeurt, is duur. Vanuit de contributies kan niet alles betaald worden. Zolang we echter onze kalender blijven uitgeven en deze zo goed blijft verkopen, blijft de vereniging financieel gezond.

Verslag van de kascontrolecommissie

Mevrouw C. Arns en de heer J.G. Rijdsdijk hebben de controle uitgevoerd. Mevrouw Ringnalda kon zich er dit jaar wegens ziekte niet mee bemoeien. De heer Rijdsdijk liet namens de commissie weten, dat alle bescheiden in orde bevonden waren en stelde voor de penningmeester de dechargeren. De vergadering ging daarmee accoord.

Voor het komende jaar is mevrouw Arns aftredend. Zij wordt opgevolgd door mevrouw A. Ariëns-Bruil, die bij acclamatie werd gekozen. Mevrouw Ringnalda en de heer Rijdsdijk mogen nog een jaar zitting blijven houden.

Voorgenomen activiteiten voor 1997

Met betrekking tot de voorgenomen activiteiten worden enkele punten nader toegelicht:

- * Het scholenproject, dat in 1996 twee scholen omvatte, wordt dit jaar uitgebreid naar alle zes basisscholen in ons gebied. De heren Meurs en Verburg hebben er inmiddels al vier lessen opzitten.
- * De plannen van Nijmegen in het Waalspronggebied worden nauwlettend in de gaten gehouden door meerdere historische verenigingen uit de regio. Onze vereniging wordt hierbij vertegenwoordigd door Marc Kocken.
- * Aan huisvesting voor de Historische Kring Bommel, samen met een aantal andere Bemmelse verenigingen wordt gewerkt. Overleg hierover met de gemeente verloopt echter moeizaam.

- * Gewerkt wordt aan de Kadastrale Atlas Gelderland, voor het deel Bemmelerhaarder en Ressen. Inhoudelijk is de uitgave bijna gereed. Hoeveel tijd de redactie van de "Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland" nodig heeft, en dus wanneer het tijdstip van verschijnen is, is nog niet te overzien. Te zijner tijd komen er intekenformulieren. Diverse instellingen zijn benaderd voor sponsoring. De kring biedt de leden straks een gereduceerde prijs aan.

Begroting 1997

Deze geeft een vertrouwd beeld. Er is wel een tekort, maar we willen de contributie toch handhaven op het huidige niveau. Het ledental stijgt nauwelijks. De tekorten op de begroting worden goedge maakt door inkomsten uit andere activiteiten.

Vaststelling contributie

Eventuele verhoging is voorlopig nog niet nodig en ook het betalen van de koffie door de bezoekers van thema-avonden is niet noodzakelijk. Besloten wordt de contributie op het zelfde niveau te handhaven.

Bestuursverkiezing

Maria Janssen - van Gelder en Eef Arns zijn aftredend en stellen zich herkiesbaar. Beiden worden bij acclamatie herkozen.

Rondvraag

- De voorzitter deelt mee, dat hij zitting heeft in een platform, dat de "Masterplannen" betreffende Nijmegen-Noord bespreekt. Hij zal regelmatig melding doen in het kringblad.
- De heer Stukart vraagt of we betrokken zijn bij de opgravingen rond het traject van de Betuwelijn. De opgravingen worden begeleid door de stichting RAAP en het R.O.B. en wij hebben daarmee goede contacten. Er wordt in ons gebied nog niet gegraven, maar dat zal wel moeten gebeuren. Wat daarbij de rol van de kring zal zijn, is nog niet goed in te schatten.
- Mevrouw Bonder vraagt of de Kadastrale Atlas iets soortgelijks wordt als de kleine streekverhalen in de Gelderlander. Dat is niet

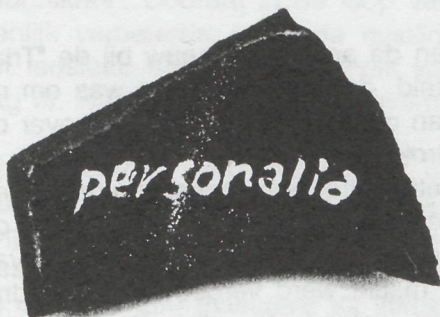
het geval. Het wordt een document over de kadastrale toestand in 1832, waarin opgenomen lijsten van eigenaren, soort van grondgebruik, sectie-indelingen en 19 kadastrale kaarten, aangevuld met een stuk geschiedenis. Onze kring heeft wel een grote inbreng in de inhoud van de atlas, maar de Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland streeft naar een uniforme uitgave voor de verschillende kadastrale gemeenten en daaraan zijn wij ook gebonden.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de voorzitter de vergadering.

Joop Verburg, secretaris

Personalia

Bijgaand een kopie van een deel van de rubriek Personalia uit Archeobrief zomer 1997. De tekst spreekt naar onze mening voor zich, al moet de *Koninklijke* Universiteit van Nijmegen natuurlijk de *Katholieke* zijn.

PROVINCIAAL ARCHEOLOOG ZEELAND

Inmiddels heeft ook Zeeland een nieuwe provinciaal archeoloog. Per 15 augustus is voor deze functie Marc Kocken aangesteld. Kocken studeerde Klassieke Archeologie aan de Koninklijke Universiteit van Nijmegen met als bijvak Provinciaal Romeinse archeologie en is voorzitter van de Historische Kring Bommel. De afgelopen twee jaar was hij werkzaam bij een advies- en managementbureau op het gebied van toerisme en recreatie.

Wij denken dat wij ook namens u spreken als wij, ook op deze plaats, Marc heel veel succes wensen met zijn nieuwe baan.

De redactie

De archieven van het Polderdistrict Betuwe

De heer drs. G.J. Mentink was de spreker op de thema-avond van 22 april 1997 over "De rijkdom van de archieven van het Polderdistrict Betuwe". Het was een zo goed bezochte thema-avond, dat er flink wat stoelen moesten worden bijgezet.

Aanleiding voor deze avond was de aanbidding vorig jaar oktober van de inventaris van de archieven van het Polderdistrict Betuwe, waarin duizenden archiefstukken zijn opgenomen. Deze inventaris bestaat uit vier delen, die ook aan de Historische Kring Bemmeler geschonken zijn en die voor belangstellenden op aanvraag zijn in te zien.

Het gebied, waarover de diverse archiefstukken gaan, loopt van Doornenburg tot bijna Tiel, tussen Rijn en Waal. Het zijn niet alleen waterstaatsarchieven. Ook stukken over bijvoorbeeld militaire zaken, armenzorg, belastingen en kerkelijke aangelegenheden kunnen we er vinden. Voor het eind van de achttiende eeuw waren bestuur, rechtspraak en waterstaat namelijk niet gescheiden. De hoogste bestuurder was *Ambtman, Richter en Dijkgraaf* en deze functies werden door één persoon bekleed. Voor onze begrippen een merkwaardige combinatie, maar in die tijd heel gebruikelijk.

In Frankrijk werd in het midden van de achttiende eeuw bij de "Trias Politica" (Montesquieu) al vastgesteld, dat het verstandig was om de drie machten te scheiden. Toen dan ook in 1795 de Fransen over de bevroren rivieren ons land binnentrokken om ons te "beschermen", in ruil waarvoor we die Franse bezettingstroepen moesten voeden en kleden, werden langzamerhand die verschillende machten, ook in de Over-Betuwe, gescheiden. Rechtspraak en bestuur kwamen los van elkaar te staan en de bestuurlijke macht werd verdeeld en opgedragen aan de gemeenten. Alleen het waterstaatkundige deel van het ambt van Overbetuwe bleef als polderdistrict over.

Die oorspronkelijk veel bredere taak is de verklaring voor het feit dat er nog zeer veel gegevens van vóór ongeveer 1811, die niet onder waterstaat vallen, in de archieven van het polderdistrict bewaard zijn

gebleven. De Ambtman was bijvoorbeeld ook kerkmeester en daardoor zijn nog kerkmeestersrekeningen van ondermeer Elst en Bemmel in de archieven aanwezig. En die horen daar historisch gezien dus ook thuis.

Inmiddels ligt er een enorme cultuurschat van zo'n 350 meter opgeslagen. Alle stukken, die ouder zijn dan 20 jaar - behalve privacy-gevoelige stukken - zijn volgens de archiefwet van 1 januari 1996 openbaar en dus voor iedereen ter inzage.

Enkele jaren geleden heeft de heer Mentink ook voor onze kring gesproken. Hij ging toen in op de waterhuishouding (binnendijs) van de Over-Betuwe, met name van die van de in 1953 opgeheven dorpspolder. Nu gaat hij in op het begrip "dijkplicht", het belangrijkste begrip uit het oude waterschapsbestel.

Driemaal per jaar reed de Dijkstoel (de dijkgraaf met de heemraden) in een karos over de dijk van Randwijk naar de Sterreschans bij Doornenburg en vandaar via de Waaldijk terug naar Andelst. De dijk, waarop men reed, was slecht bestraat en dus schoot het niet op. Men deed over de tocht vier dagen. Voor de eerste en derde overnachting ging men naar huis. Voor de tweede overnachting was men te ver van huis en die nacht werd doorgebracht in Gendt op de "Munnikhof". Doordat in de loop van de tijd de weg op de dijk aanzienlijk verbeterde, werd de reistijd gaandeweg korter en kon men het tenslotte - in de eerste helft van de negentiende eeuw - in één dag af, waardoor de Gendtse overnachting verviel.

Bij de schouw werd gekeken of de dijk er aan beide zijden goed uitzag. De schouten van de dorpen, waar men langskwam en die het hoge gezelschap stonden op te wachten bij de scheidsboom, die tussen de dorpspolders was aangebracht, moesten alles noteren en de dijkplichtigen eventueel tot verbetering aanmanen.

Eerst was er de voorjaars- of aardschouw. Later in het jaar werd de tuinschouw gehouden. Soms moest men de dijk spijken (tenen maten leggen). Bij de derde schouw werd nagegaan, of alle opdrachten waren uitgevoerd. Wie zijn plicht verzaakt had, werd streng gestraft.

Het bijhouden en repareren van de dijk werd dus uitgevoerd door de dijkplichtigen. Het polderdistrict hield toezicht op de juiste uitvoering.

Hoe ging een en ander nu in zijn werk?

Op enkele stukken, die als voorbeeld in kopie werden rondgedeeld, was te zien, hoe zwaar de mensen belast werden. In principe was een dijkgedeelte, dat hoorde bij een kadastrale gemeente, verdeeld in een aantal stukjes. Deze dijkgedeelten correspondeerden met stukken land, die binnen het gebied lagen, dat door die dijk werd beschermd. Deze stukken land waren "besmet" (belast) met dijkplicht. Dat wil zeggen, dat de eigenaar van dat perceel of die percelen verplicht was het bijbehorende stuk dijk te onderhouden. Op ieder besmet gedeelte stond een boerderij. Pas na 1870 werd de situatie anders. Er werden ook niet behuisde terreinen voor landbouw in gebruik genomen. Voor die tijd teelde men producten hoofdzakelijk voor eigen gebruik.

Een besmet stuk land hoefde dus niet noodzakelijk aan de dijk te liggen. Het gehele door de dijk beschermde gebied was ingedeeld in evenveel gedeelten als er dijkvakken waren. Die regeling dateert zeker uit het midden van de vijftiende eeuw, maar er zijn aanwijzingen, dat deze methode van nog oudere datum (1327) kan zijn. Zou die veronderstelling inderdaad juist zijn, dan zou men in principe een veertiende- of vijftiende-eeuws boerderijlandschap voor ogen hebben.

Na 1790 begon men naast de aardschouw ook met de grindschouw. Het grind werd boven op de dijk aangebracht ter verharding, opdat de dijk goed berijdbaar werd.

Doordat het gehele gebied was ingedeeld in stukken land, met daarop een behuizing, kun je in de archieven heel goed nagaan, waar de bebouwing gestaan heeft en hoeveel bebouwing er in een bepaald gebied te vinden was.

In 1832 werd het kadaster ingevoerd. Toen werd elk perceel land op kaart gezet, genummerd en van omschrijving (eigenaar, soort van grondgebruik, enz.) voorzien. In 1841 volgt dan de eerste indeling van met dijkplicht besmette gebieden, die kadastraal genummerd

waren. De dijkplicht in de Betuwe was dus een dijkplicht van behuisde complexe stukken land, bestaande uit meerdere percelen.

Soms werd een "complex eigendom" in kleinere stukjes verkocht. In dat geval ging ook de dijkplicht in gedeelten over naar de nieuwe eigenaren. "Als het eigendom splitst, splitst ook de dijkplicht". Vroeger werd het dijkonderhoud door de dijkplichtigen zelf uitgevoerd, maar eind achttiende eeuw gingen de mensen voor gezamenlijke kosten de werkzaamheden uit laten voeren door een aannemer. Toen eind negentiende eeuw vrijwel iedereen het werk door derden liet uitvoeren, nam de Dijkstoel het over voor het gehele dijkvak. Vanaf 1882 kon men een jaarlijks bedrag bijdragen of kon men de dijkplicht door een éénmalig bedrag afkopen. In 1935 werd de dijkplicht afgeschaft.

Mensen, die door armoede hun stuk dijk niet konden onderhouden, staken een spade in de dijk ("spadesteken" : "Ik kan de dijk niet onderhouden"). Ze raakten dan wel hun met dijkplicht besmette land kwijt en werden eventueel failliet verklaard. Daarom had bijvoorbeeld niemand graag een stuk schaadijk (een gedeelte dijk, waar het rivierwater vlak langs stroomt), omdat daaraan veel meer onderhoud noodzakelijk was. Ook nu nog betalen de mensen, die wonen in door dijken beschermd gebied, voor het onderhoud. Wie op hoge gebieden woont, bijvoorbeeld op de Veluwe, betaalde lange tijd niets.

Bij het verleggen van de dijk, bijvoorbeeld na een dijkdoorbraak, werd de dijkplicht opnieuw verkaveld. De ondergrond van de nieuwe dijk, de zogenaamde ringkade, werd betaald door degene wiens dijk was doorgebroken. De heemraden zorgden dan voor verdere ophoging.

Na afloop van zijn lezing werd de heer Mentink door de voorzitter bedankt voor zijn zeer interessante uiteenzetting en ging iedereen met een voldaan gevoel naar huis.

Joop Verburg

Werknemersgroepering Bemmeler

„Oost-Betuwe één gemeente”

(Van onze verslaggever)

BEMMEL – „Voor de herindeling in de Oost-Betuwe blijft maar één alternatief over: samenvoeging van Huissen, Gendt en Bemmeler.”

Met deze oplossing voor de herindelingsproblematiek kwam gistermorgen A. Philips (AWG) tijdens de eerste ronde van de begrotingsbehandeling van de gemeente Bemmeler.

De heer Philips stelde voor, op dat de herindeling in de Oost-Betuwe niet noodzakelijk wordt geacht, maar: „Toch moeten wij ons realiseren dat het hoogst waarschijnlijk toch zal gebeuren. In deze omstandigheden lijkt het ons weinig zinvol het hoofd in het zand te steken.

Als we nu passief blijven gaan anderen over ons beslissen en dat is een gevaarlijke situatie”, zo waarschuwde de AWG-fractievoorzitter het college.

Hij vroeg zich af waarin Bemmeler tekort geschoten zou kunnen zijn, nu de gemeente niet aan herindeling lijkt te ontkomen. „In 1984 moet de herindeling haar beslag hebben. Wij zullen een antwoord klaar moeten hebben op de vraag hoe Bemmeler daar tegenover staat.”

Zijn fractie was tot de conclusie gekomen, dat, indien er woningen ten behoeve van Nijmegen in de Betuwe gebouwd gaan worden, dit gebied ook bij de gemeente Nijmegen ingedeeld dient te worden. „Hierbij komt het standpunt van de provincie in de knel dat Lent en Oosterhout bij Elst moeten (blijven). Lent-Oost zou met z'n voorname agrarische functie (kassengebied) bij Bemmeler gevoegd kunnen worden”, aldus de heer Philips.

Voorts zei hij te verwachten, dat aan de noordkant van de Over-Betuwe, de Huissense wijk De Zilverkamp in de toekomst bij Arnhem gevoegd zal worden. Gevolg is dat zowel Arnhem als Nijmegen steeds meer de Betuwe indringen, zodat het overblijvende gedeelte zich daarop moet instellen. Gendt, Bem-

mel en Huissen (met uitzondering van De Zilverkamp) zullen één gemeente moeten worden, met zo'n 33.000 inwoners, om te trachten een open gebied te handhaven en stedelijke verstikking te voorkomen.

„Waarom zou alleen Angeren bij Huissen moeten? Terwille van het carnavalsidee dat de kengetallen van de telefoon gelijk zijn? Dat stelt niets voor en beantwoordt op geen enkele wijze aan de uitgangspunten die de provincie gesteld heeft. „Het blijft geklungel”, aldus Philips, die daarmee het Huissens standpunt, door raadslid Th. Geen aan mr. W. Geertsema vertolkt, verwierp.

CDA-fractieleider C. van Dalen sprak van een landvertoertessfeer, waarin de herindeling zich bevindt. Ook voor hem stond het wel vast, dat de „herindelingswals” zich langzaam maar zeker richting Oost-Betuwe begeeft. Natuurlijk moeten Huissen, Bemmeler en Gendt zich hierop voorbereiden”, zo zei hij.

Van Dalen vond steun bij de PvdA-fractie, die bij monde van G. Geurts het college verzocht de ontwikkelingen nauwlettend te volgen. „De raad en de commissie Bestuurlijke Organisatie moeten op de hoogte gehouden worden, zodat waar nodig actie kan worden ondernomen. Dat betekent niet dat onze fractie zich achter de AWG-visie stelt. Wij zijn tegen samenvoeging van de drie Oost-betuwse gemeenten”, aldus Geurts.

Uut de ouwe deus

Vur fractievezitter Philips van de AWG was 't al ien 1980 'n utgemakte zaak dat bij 'n eventuele heriendeling de gemeenten Huussen, Gendt en Bemmél bij mekaar moesten gaon.

Hij vond 't niet verstandig um de kop ien 't zand te steken en passief te blieden wachten op wat anderen zouwen doen. Bemmél moest zich mar vast veurbereiden.

Hij docht toen nog dat al ien 1984 de zaak vur mekaar zou zien.

We zien alwer 'n aordig endje ien 't jaor 1997 en nog is d'r gin heriendeling. De gemeenten kunnen 't niet ins worden. Gendt wil d'r niet bij. Gendt wil Gendt blieden. 't gif ok mar geklungel, zôn heriendeling (dat vond Philips ien 1980 ok al).

En waor kum 't nije gemeentehuus? Waor mo'j naor toe as je wat te regelen heb, of 'n paspoort mot aonvraogen? Niet iedereen het 'n auto, waormee je zomaor efkes wegrij.

Ok wier d'r ien 1980 al gesproken over de huuzen die ien de Betuwe gebouwd moesten worden vur Nimwegen. Die plannen hebben lang ien de week gelegen, mar ien de politiek wur niet over een nacht ies gegaon.

D'r kum nou schot ien de bouwerij. Klein Rome krieg al wat vurm, Halderen rak aordig vol en vur dat we 't weten, wonen we ien de gemeente HUBEGE.

Maria Janssen

Kringprijs 1997

Sinds 1990 kent de Historische Kring Bemmeler een prijs toe aan mensen, die op de een of andere manier hebben bijgedragen aan het levend houden van de geschiedenis van deze streek. De Kringprijs van dit jaar werd door de voorzitter op de thema-avond van 22 april 1997 uitgereikt aan de heer D.C. Meurs.

Enige jaren geleden werd door de kring het boek "Twee keer bevrijd" uitgegeven, waarin (oud-)inwoners van Bemmeler, Ressen en Haalderen hun ervaringen vertelden uit de periode 1940 tot 1946. Eén van die mensen was ons kringlid, de heer Daan Meurs.

Teneinde ook bij onze jeugd deze verhalen levendig te maken en te houden, werd vorig jaar een proefproject op twee basisscholen gehouden. De kinderen kregen vooraf een inleidende lesbrief. Daarna vertelde de heer Meurs -in interviewvorm- over zijn belevenissen in de Tweede Wereldoorlog. Na afloop van de les ontvingen de kinderen allen een exemplaar van het boek "Twee keer bevrijd" en een certificaat van deelname aan de les.

Het proefproject werd een dusdanig succes, dat in 1997 alle zes basisscholen van Bemmeler en Haalderen werden bezocht. Voor de kinderen waren de verhalen van "Ome Daan", die allemaal zelf heeft meegemaakt wat zij alleen uit de geschiedenisboekjes leren, zeer indrukwekkend. De heer Meurs kreeg uit handen van de voorzitter de door mevrouw Arns geschreven oorkonde, vergezeld van een doos sigaren en een kruik spiritualiën.

Eerder werd de kringprijs uitgereikt aan de families Emmen (in 1990), Berndsen (1991) en Teunissen (1994) voor het verfraaien van monumenten, het bestuur van de Stichting Restauratiefonds van de toren van de N.H.-kerk te Ressen (1992), pastoor B. Stukart en Joop Verburg in verband met hun geschiedschrijving over Bemmeler (1993), het V.V.V. Bemmeler voor de organisatie van Kerkepad (1995) en de familie Brenters-Goris (1996) voor het restaureren van hun woning.

Joop Verburg

Rondleiding Het Ambacht Haalderen

Op zaterdag 24 mei jl. waren we met een groep van twintig kringleden te gast bij Het Ambacht Haalderen. Daar werden we door Bart Janssen rondgeleid door zijn werkplaats. De diverse stappen van het productieproces werden door hem op een bijzonder vlotte en informatieve wijze getoond. Tijdens de rondleiding was er volop de gelegenheid tot het stellen van vragen. De boeiende rondgang door het bedrijfsgedeelte werd afgesloten met een kopje koffie in de ontvangstruimte, waar een goed overzicht te krijgen was van de fraaie en veelzijdige producten van dit 50 jaar jonge keramische atelier.

Bart Janssen met enkele deelnemers tijdens de geanimeerde rondleiding.

Wij hebben Bart Janssen uiteraard bedankt voor zijn boeiende presentatie en daar ook zijn ouders bij betrokken, vanwege hun goede zorgen. Door hun inzet was deze middag voor de aanwezigen zeer geslaagd. Inmiddels is door ons bestuur besloten jaarlijks een rondleiding in ons programma op te nemen. Over datum en plaats zullen wij u te zijner tijd nog informeren.

Gerard Sommers

Verleden Tijd

Archeologie in Bemmelen

In 1995 presenteerde de gemeente Bemmelen haar uitbreidingsplannen als onderdeel van het woningbouwprogramma van het Knooppunt Arnhem-Nijmegen. In een folder getiteld *Gemeente Bemmelen kiest locaties voor woningbouw* werden de terreinen voorgesteld:

- "Locatie 1", gelegen ten noorden van de Ressenestraat en ten westen van de Groenestraat;
- "Locatie 3", het gebied tussen Bemmelen en Haalderen. Dit omvat ondermeer het huidige sportpark "de Essen" en de voormalige gronden van Breunissen;
- "de Klaverkamp" als vervangende locatie voor sportpark "de Essen", en tot slot
- de "reservelocatie 5", deze bevindt zich ten westen van locatie 1.

Vooruitlopend op de realisatie van de woningbouwplannen gaf de gemeente op advies van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) Archeologisch Adviesbureau RAAP opdracht een archeologisch karteringsonderzoek uit te voeren. Doel van het onderzoek was het in kaart brengen van de archeologische waarden binnen de betreffende bouwlocaties, zodat hiermee in de planvorming rekening kan worden gehouden (zie kaartje met onderzoeksgebied).

In 1995 heeft het archeologisch onderzoek plaatsgevonden op locatie 1 en de reservelocatie en in 1996-1997 op bouwlocatie 3 en de Klaverkamp. Tevens is recentelijk het waarderend onderzoek afgesloten op een vindplaats bij boerderij "Oudenhof", gelegen in de reservelocatie.

In enkele voorgaande nummers van het kringblad is al kort aandacht besteed aan het archeologisch onderzoek in Bemmelen (zie de nummers 96-1+3 en 97-2). Nu het inventariserend en waarderend archeologisch onderzoek nagenoeg is afgesloten, zetten we het een en ander nog eens op een rijtje.

De methode van onderzoek

Het archeologisch onderzoek betreft voor alle locaties een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI). Een AAI is onderverdeeld in:

- A. een **vooronderzoek**, waarbij voorafgaand aan het veldwerk zoveel mogelijk geologische, archeologische en historisch-geografische gegevens met betrekking tot het onderzoeksgebied worden verzameld;
- B. een **veldkartering**, waarbij in het veld door middel van **oppervlaktekartering** en **karterend booronderzoek** vindplaatsen worden gelokaliseerd;
- C. een **waarderend onderzoek**, waarbij de kwaliteit (gaafheid en conserveringstoestand) en de werkelijke omvang van de tijdens fase B nieuw ontdekte vindplaatsen zo nauwkeurig mogelijk in kaart worden gebracht. Dit gebeurt doorgaans door middel van een intensief booronderzoek.

- Ad A. Deze voorbereidende fase omvat een studie van relevante literatuur en kaartmateriaal (zoals geologische, bodemkundige en historische kaarten) alsmede luchtfoto's. Tevens worden reeds bekende archeologische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving geïnventariseerd. Hiervoor worden de volgende archieven geraadpleegd:
- het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de ROB;
 - het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de ROB;
 - het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS).

Belangrijke informatiebronnen vormen ook de amateurarcheologen en historische verenigingen die in het gebied actief zijn. Tijdens het vooronderzoek worden tevens de werkkaarten voor de veldkartering vervaardigd.

- Ad B. Aan de hand van archeologisch materiaal aan het oppervlak kunnen archeologische vindplaatsen worden gelokaliseerd. Hiertoe worden akkers in raaien met een regelmatige tussenafstand belopen, waarbij het oppervlak op vondsten wordt geïnspecteerd. In laagstamboomgaarden kan dezelfde methode worden toegepast. Op grasland worden kale plekken, molshopen en slootkanten gecontroleerd. Vanwege de matige

vondstzichtbaarheid op grasland, vormt karterend booronderzoek hier evenwel de belangrijkste onderzoeksmethode.

Bij een dergelijk onderzoek wordt door middel van grondboringen de bodem onderzocht, waarbij vooral wordt gelet op het voorkomen van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool en fosfaatconcentraties. De diepte van de boringen is afhankelijk van de geologische situatie, waaruit de maximale diepteligging van eventuele vindplaatsen kan worden afgeleid. Ook de lokale geologische / geomorfologische situatie wordt bestudeerd. Aan de hand hiervan kunnen nog mogelijke vindplaats-locaties worden getraceerd. Het karterend booronderzoek wordt verricht met Edelmanboren en gutsboren van verschillende diameter.

- Ad C. Na de veldkartering wordt in overleg met de ROB een aantal vindplaatsen geselecteerd waar waarderend onderzoek dient plaats te vinden. Het waarderend onderzoek is erop gericht de gaafheid, de conserveringstoestand en de omvang van een vindplaats zo nauwkeurig mogelijk vast te stellen. Dit gebeurt meestal door middel van een intensief booronderzoek. Afhankelijk van de aard van de te waardenen vindplaats kunnen eventueel ook andere non-destructieve methoden worden toegepast zoals geofysisch onderzoek of detailkartering.

Geofysisch onderzoek is toegepast op locatie 3 (bij Haaldere). Daar zijn twee vindplaatsen onderzocht door het verrichten van oppervlakte-weerstandsmetingen. Hierbij wordt de elektrische weerstand van de bodem gemeten door middel van het plaatsen van elektrodes in de grond en het induceren van een stroom. De weerstandswaarde die hieruit wordt berekend, wordt voornamelijk bepaald door de aard van het bodemmateriaal en de mate waarin dit vocht vasthoudt. Voor het opsporen van archeologische resten is het van belang dat afwijkingen in elektrische weerstand kunnen worden veroorzaakt door de aanwezigheid van bijvoorbeeld muurresten, sloten en afvalkuilen. Omdat water goed geleidt, levert vochti-

ge klei of organisch materiaal (zoals een humueuze grachtvulling) een relatief lage weerstandswaarde op. Fundamenten en muurresten daarentegen houden over het algemeen minder water vast en leveren in de metingen een hogere weerstandswaarde op dan die van het omringend bodemmateriaal. De bij het vorige kringblad gevoegde kleurenkaart laat de resultaten van de metingen zien.

Bouwlocatie 1 en de reservelocatie te Ressen

Evenals in de meeste aangrenzende gebieden bestaat het onderzoeksgebied grotendeels uit goed ontwikkelde stroomgordelgronden. Vooral wanneer de door rivieractiviteiten opgeslibde stroomgordels duidelijk hoger liggen dan de omgeving -ze worden dan stroomruggen genoemd- zijn ze in het verleden aantrekkelijk geweest voor bewoning. Zo is ook hier het geval geweest.

Op de brede Ressense stroomrug zijn in het verleden al talrijke vondsten gedaan uit met name de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. Vanwege deze relatief hoge archeologische potentie is een intensief karteringsonderzoek uitgevoerd. Daarbij zijn op verscheidene percelen oppervlaktewaarnemingen verricht en werden meer dan 200 grondboringen gezet. Tijdens het onderzoek zijn drie vindplaatsen onderscheiden.

De eerste vindplaats, in de buurt van de Oude Postweg, betreft waarschijnlijk een Romeins en vroeg-middeleeuws (Merovingisch) grafveld. Dit valt op te maken uit oppervlaktevondsten die zijn gedaan: een wandfragment van een knikwandpot met stempeldecoratie, een randfragment van een glazen storbekker (beide uit de Merovingische periode), kralen van glas en glaspasta en onverbrand botmateriaal. Bij nadere beschouwing bleek het om menselijke skeletresten te gaan. Dit leidde tot de veronderstelling dat op het terrein een Merovingisch grafveld gesitueerd moet zijn. Daarnaast werden tijdens een kleine sondering ("kijkgaatje" van 50x50 cm) ook verbrand bot en roodbakkerd aardewerk gevonden. Dit aardewerk is wellicht Holdeurnse fabricage (Nijmeegse waar) en stamt mogelijk uit de tweede eeuw na Chr. Deze vondsten duiden vrijwel zeker op een Romeins crematiegraf.

De tweede vindplaats, in de weilanden grenzend aan de boerderij "Oudenhof", betreft mogelijk een nederzettingsterrein met vondsten uit de Late IJzertijd tot en met de Late Middeleeuwen. In 1969 zijn op de plek waar nu de boerderij staat ook al vondsten gedaan, zoals aardewerkscherven en een conische spinsteen uit de Late IJzertijd. Mogelijk betreft het hier één of enkele huisplaatsen, al dan niet deel uitmakend van een grotere nederzetting waartoe ook "De Kerkenhof" behoorde.

In het najaar van 1996 is in verband met de geplande bouwactiviteiten voor "Klein Rome" een sloot gegraven. Deze sloot ligt voor een deel binnen het verspreidingsgebied van oppervlaktevondsten. Door de archeologische dienst van de gemeente Nijmegen zijn de aangetroffen sporen met archeologisch materiaal opgetekend en verzameld. Dit voorjaar heeft het waarderend onderzoek van deze vindplaats plaatsgevonden. Daarbij is, mede naar aanleiding van eerdere resultaten, vast komen te staan dat het om een nederzettingsterrein gaat. De aangetroffen bewoningsresten dateren hoofdzakelijk uit de Middeleeuwen, maar de aanwezigheid van vroegere sporen (IJzertijd-Romeinse tijd) kan niet worden uitgesloten.

Vindplaats drie, ten westen van de Oude Postweg, betreft eveneens een nederzettingsterrein. Tijdens het onderzoek is een grote hoeveelheid aardewerkfragmenten gevonden uit de periode van de Late IJzertijd tot en met de Late Middeleeuwen. Gezien de ligging van de vindplaats, nagenoeg grenzend aan het uit dezelfde periode daterende nederzettingsterrein op "De Kerkenhof" ten zuiden van de Ressenestraat, wordt aangenomen dat deze oorspronkelijk één geheel vormden.

De aangetroffen vindplaatsen concentreren zich alle in het gebied rond de oude kern van Ressen en zijn gelegen in de reservelocatie. In het overige deel (hoofdzakelijk bouwlocatie 1) kwam weinig archeologische informatie aan het licht. Dit betekende derhalve het groene licht voor de start van de bouwactiviteiten op "Klein Rome". Het belangrijkste resultaat vanuit archeologisch oogpunt is de ontdekking van een tot nu toe onbekend grafveld (vindplaats 1). In dit grafveld bevinden zich vermoedelijk zowel (crematie)graven uit de Romeinse

periode als graven uit de Vroege Middeleeuwen. De vindplaats is van groot wetenschappelijk belang. Onderzoek van grafvelden levert niet alleen gegevens op over de graven zelf en de aanleg ervan, maar tevens over de nederzetting(en) waartoe het behoort.

Vindplaatsen 2 en 3 hebben globaal dezelfde datering als die van de nabijgelegen "De Woerd" en "De Kerkenhof" (Late IJzertijd-Middeleeuwen). De clustering van vindplaatsen toont aan dat Ressen in het verleden een aantrekkelijke vestigingslocatie moet zijn geweest.

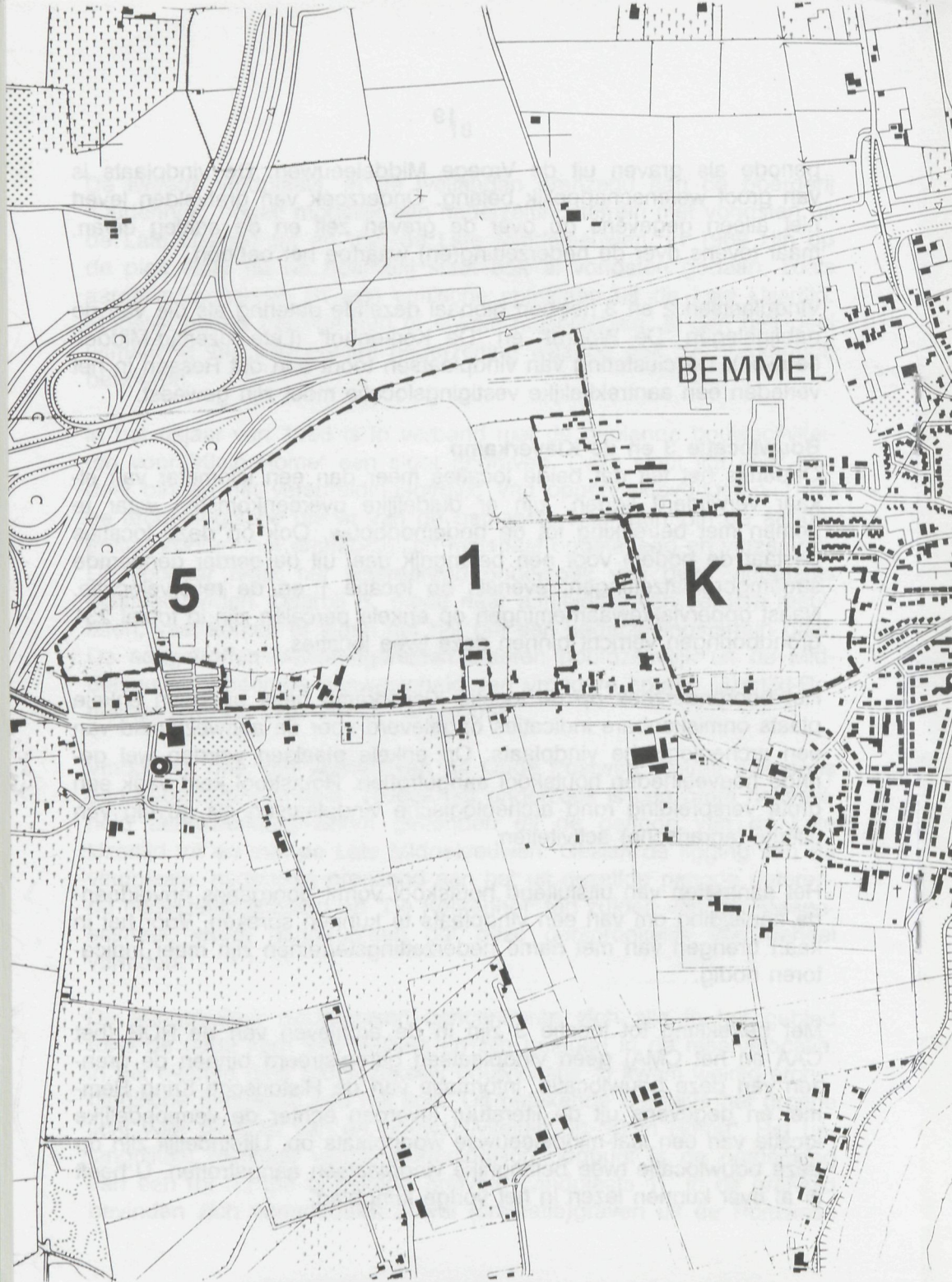
Bouwlocatie 3 en de Klaverkamp

Ondanks het feit dat beide locaties meer dan een kilometer van elkaar verwijderd liggen, zijn er duidelijke overeenkomsten waar te nemen met betrekking tot de bodemopbouw. Ook op deze locaties bestaat de bodem voor een belangrijk deel uit de eerder genoemde stroomgordelafzettingen, evenals op locatie 1 en de reservelocatie. Naast oppervlaktewaarnemingen op enkele percelen zijn in totaal 231 grondboringen verricht binnen deze twee locaties.

Het booronderzoek op de locatie Klaverkamp heeft op geen enkele plaats onmiskenbare indicaties opgeleverd voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats. Op enkele plaatsen werden wel geringe hoeveelheden houtskool aangetroffen. Houtskool kent vaak een grote verspreiding rond archeologische vindplaatsen als gevolg van allerlei (agrarische) activiteiten.

Het aantreffen van uitsluitend houtskool vormt doorgaans onvoldoende aanleiding om van een vindplaats te kunnen spreken. Voor het in kaart brengen van met name nederzettingsterreinen zijn meer indicatoren nodig.

Met betrekking tot locatie 3 zijn in de archieven van de ROB (het CAA en het CMA) geen vindplaatsen geregistreerd binnen de grenzen van deze bouwlocatie. Informatie van de Historische Kring Bemmel en gegevens uit de literatuur leverden echter de vermoedelijke locatie van een laat-middeleeuwse woonplaats op. Uiteindelijk zijn op deze bouwlocatie twee belangrijke vindplaatsen aangetroffen. U heeft er al over kunnen lezen in het vorige kringblad.

Vindplaats 1 betreft het terrein waarop de recent gesloopte "boerderij van Breunissen" heeft gestaan. Overblijfselen van de omgrachting zijn nog deels in het terrein aanwezig. Op de plaats van de boerderij zijn fragmenten van kloostermoppen gevonden. Buiten de omgrachting zijn eveneens fragmenten van laat-middeleeuwse kloostermoppen, aardewerkscherven botfragmenten en houtskool aangetroffen, evenals recenter puin.

Op basis van deze resultaten is voorgesteld om het terrein door middel van geofysisch onderzoek nader te onderzoeken. Dit omdat mogelijk werd geacht dat er nog fundamenten of resten daarvan in de ondergrond aanwezig zijn. De resultaten van de oppervlakte-weerstandsmetingen op deze vindplaats heeft u in de vorige uitgave van het kringblad in kleur kunnen zien.

Het (hoofd-)gebouw van "De Essenpas" heeft in het noordoosten van het omgrachte terrein, dat in vier "kwartieren" verdeeld lijkt te zijn geweest, gelegen. De momenteel nog herkenbare oprijlaan sluit aan op het zuidoostelijke kwartier.

Vindplaats 2 ligt circa 150 meter ten zuiden van "De Essenpas". Hier zijn stukken tufsteen, fragmenten van kloostermoppen (van uitzonderlijk groot formaat) en dakleien, mortel alsmede grote veldkeien en brokken natuursteen gevonden. Ook werden er diverse gesmede spijkers aangetroffen.

Na het zetten van controleboringen en het uitvoeren van een geofysisch onderzoek bleek het ook hier om een stenen gebouw te gaan, naar alle waarschijnlijkheid de resten van een kerkje / kapel. De centraal in het onderzochte areaal gelegen structuur kan als kapel geïnterpreteerd worden. Het gebouw was namelijk georiënteerd, dat wil zeggen naar het oosten gericht. De ingang lag aan de (rechte) westzijde, de oostzijde werd afgesloten door een absis (een ronde of veelhoekige uitbouw). Het gebouw is acht à negen meter lang geweest. De locatie van de vermoedelijke "Haldersche kapelle" is omgeven geweest door een rechthoekige structuur, waarvan met zand en puin opgevulde greppels zijn teruggevonden.

De resultaten van het archeologisch onderzoek op bouwlocatie 3 vormen een belangrijke bijdrage tot de kennis van het cultuurhistorisch erfgoed van Bemmelen en in het bijzonder van Haalderen. Dit heeft er dan ook toe geleid dat RAAP de aanbeveling doet deze vindplaatsen te ontzien bij de inrichting van het gebied. De desbetreffende terreinen dienen bij voorkeur als cultuurhistorische monumenten in de nieuwbouw te worden geïntegreerd.

In het volgende nummer van het kringblad zal aandacht worden besteed aan het archeologisch onderzoek in het kader van de Waalsprong op voormalig Ressens grondgebied, nu behorend bij de gemeente Nijmegen.

Marc Kocken

Naschrift:

Dit artikel is gebaseerd op de informatie uit RAAP-rapport 136A *Bemmelen bouwlocatie 1 en reservelocatie 5: een archeologische kartering* (1995), RAAP-rapport 173 *Gemeente Bemmelen bouwlocaties 3 en "Klaverkamp": een archeologische kartering en waardering* (1997) en *Gemeente Bemmelen Archeologisch onderzoek: waardering vindplaats Oudenhof, Ressen* (1997). Dank gaat uit naar de heer drs. H.F.A. Haardhuis, projectleider RAAP voor het beschikbaar stellen van de rapportages en de afdeling Gemeentewerken van de gemeente Bemmelen voor het aanleveren van de kaart.

Archeologie: van vondst tot verhaal

Tot 1 december a.s. is er een nieuwe wisselexpositie in het stadsmuseum *Hof van Hessen* aan de Vierakkerstraat 39 te Huissen (geopend op zaterdag- en zondagmiddag van 13.00 tot 16.30 uur). Deze draagt als titel "Archeologie: van vondst tot verhaal". Zowel de boven- als benedenverdieping zijn betrokken in een fraaie tentoonstelling over alle facetten van opgraven tot publiceren. Centraal hierin staat een Romeinse grafvondst uit de Loostraat.

Uit: Mededelingen Historische Kring Huessen 1997-3

Oproep

In het kader van het scholenproject "Twee keer bevrijd" ben ik op zoek naar een aantal zaken, die als illustratiemateriaal gebruikt kunnen worden bij de lessen, die samen met de heer Daan Meurs gegeven worden op de Bemmelse en Haalderense scholen.

We zoeken naar:

- Zinken munten: - een vierkant stuivertje, een dubbeltje en een kwartje
- Documenten: - een persoonsbewijs (eventueel vervalst)
- een stamkaart
- een "ausweis" (bijvoorbeeld een vrijstelling om in Duitsland te gaan werken of om een fiets niet te hoeven afgeven)
- een illegaal krantje.

Als u iets hiervan in uw bezit hebt, zou ik er graag over kunnen beschikken (eventueel als fotokopie). Uiteraard blijft het uw eigendom. Denk er wel aan, dat deze zaken gebruikt worden voor tentoonstellingsdoeleinden en dat de kinderen ze veelvuldig in de vingers zullen hebben. Een ongelukje is gauw gebeurd.... Aan de andere kant denken we, dat deze lessen en het daarbij kunnen laten zien van bovengenoemde dingen er veel toe bijdragen de kinderen een goed tijdsbeeld te geven van die periode.

Mocht u iets beschikbaar willen stellen, neemt u dan even met mij contact op: tel. 0481-461603.

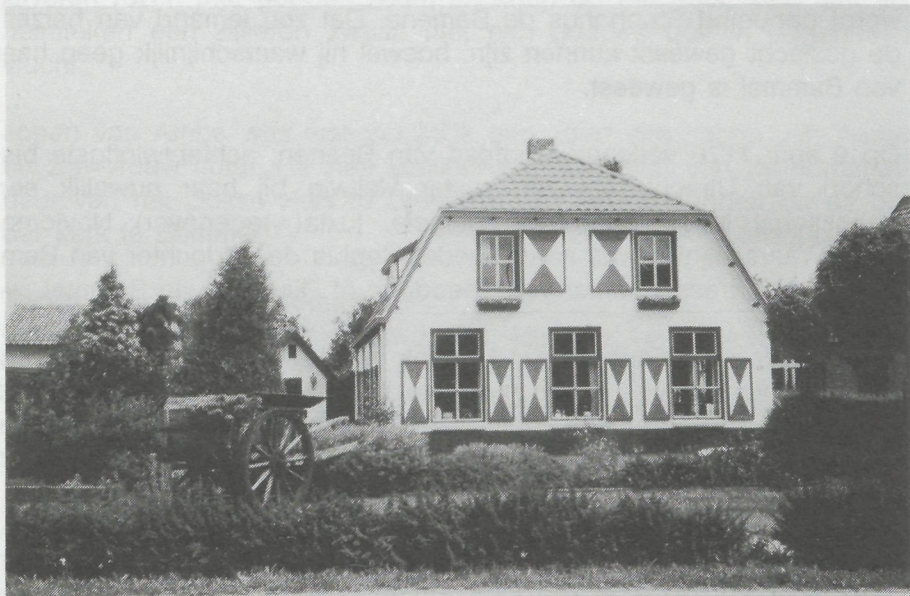
Joop Verburg

De Betuwsche Stoomtramweg Maatschappij

Tot 31 december a.s. is, tijdens de normale openstellingstijden, in het gemeentehuis van Bommel een expositie over de Betuwsche Stoomtramweg Maatschappij (1907-1935) te zien.

In Bemmeler staat een huis

Zo op het eerste gezicht is dit een gewoon aardig woonhuis aan de Ressenestraat, maar velen onder ons herinneren zich café 'Het Karrewiel' dat eertijds in dit pand gevestigd was. Menig inwoner van Bommel en Ressen heeft hier gezellige uurtjes doorgebracht.

Het pand werd gebouwd in 1924/25 en was ook in de tijd vóór 'Het Karrewiel' al café. De heer W. Lindsen was caféhouder, maar deed tevens in verzekeringen.

Vroeger hadden veel mensen een bijnaam. Zo ook Theodorus Lintsen, als conducteur werkzaam bij de tram, die men 'de paus' noemde. 'De pater' werkte op de dakpannenfabriek aan de Lingewal, in de persoon van de heer Peters.

Beide heren woonden in de Groenestraat en bezochten het café weleens. Volgens de overlevering zou, in dit café met de paus en de pater bij elkaar, door iemand gezegd zijn: het lijkt hier wel 'KLEIN ROME'.

Maria Janssen

Het hof te Bemmeler (De Heerlijkheid Bemmeler)

De naam Bemmeler komen we al vroeg tegen. In een oorkonde uit het jaar 1096, ter gelegenheid van een gift, wordt als één der getuigen genoemd: Theodoricus de Bemel. In een andere oorkonde, datum onbekend, die handelt over een deel van de Kekerdomse uiterwaard, wordt genoemd Stephanus de Bemene. Dat zou iemand van hetzelfde geslacht geweest kunnen zijn, hoewel hij waarschijnlijk geen heer van Bemmeler is geweest.

Op 9 april 1178 verklaart Godfried van Reenen, achtentwintigste bisschop van Utrecht, dat zijn zuster Heilwig bij haar huwelijk een bruidsschat krijgt, waaronder Bemele, juxta(=tegenover) Novioma-gum. Waarschijnlijk was haar moeder Sophia de erfdochter van Bemmeler, namelijk een dochter van Theodoric of Diederic van Bemmeler.

Heilwigs dochter Sophie huwt Hendrik van Kuik, graaf van Arnsberg. Haar dochter Heilwig trouwt met Otto IV van Bentheim. Hun zoon is Boudewijn van Bentheim, heer van Bemmeler. Hij was gehuwd met Judith, ook wel Jutta genoemd. Zij hadden twee zoons: Otto V en Egbertus.

In 1269 trad Otto V toe tot de Orde van het Duitse Huis. Toen hij in 1277 overleed, kwamen de kerk en de tienden in Bemmeler en alles wat ertoe behoorde aan het Duitse Huis. Zijn vrouw heette Heilwig van Teclenburg. Ze hadden acht kinderen. Waarschijnlijk heeft zoon Johan II of Jan II, graaf van Bentheim alle rechten en het overschot van de bezittingen aan de graaf van Gelre verkocht. Jan II had namelijk veel geld nodig om de hoofdkerk in Bentheim en het kasteel Dinkelrode bij Nieuwersluis te bouwen.

In 1332 sterft Jan II en wordt Bemmeler voor het eerst genoemd als ambtsdorp. Onder de Gelderse lenen wordt genoemd het Huis te Bemmeler. De bezitters van dit Huis noemden zich heren van (of te) Bemmeler. Een ander huis, dat genoemd wordt onder de Gelderse lenen heeft waarschijnlijk gestaan in de buurt van "De Kinkelenburg". ("De Kinkelenburg" zelf is van veel latere datum). Dit huis is bewoond geweest door het geslacht van Ambe of Aem. In 1326 staat

geschreven: Diderick van Ambe "helt van de greve zijn huis te Ambe en de tiende te Luttelbarle" (= Klein Baal?)

In 1403, vrijdags na kerstdag, ontvangt Johan van Ambe zijn huis en hofstad met "graven en cingelgraven" zoals het te Bemmels gelegen is als een Zutphens leen. De heren van Ambe voerden als wapen drie zilveren rozen met gouden zoom en knop op een rood veld met als helmteken een zilveren zwaan met een gouden bek in ongeheven vlucht.

Johan van Ambe was waarschijnlijk een zoon van Jacob van Ambe en zijn vrouw Jutte. Hij was schildknaap en kreeg van de commandeur van het Duitse Huis te Utrecht verschillende tienden en de gift der kerk te Bemmels.

Terug naar de Van Bemmels

Goossen van Bemmels, gehuwd met Margriet van Valckenaar, ontvangt in 1484 het leen voor een verzuimd leen. Hij houdt het niet lang want in 1501 komen huis en tienden via Ida van Aeme aan haar zoon Dirk van Munster.

Op 7 oktober 1538 ontvangt Joost van Bemmels, Goossens zoon als "erve synes vaders Goossens sijn huys to Bemmels met omtrent zeven mergen lants ende noch vier mergen lants...", dat hij erbij tot leen gemaakt heeft. Joost was al sedert 1534 ambtman van de Over-Betuwe.

Anna Vaeck

Hendrik Vaeck, zoon van de heer N. Vaeck en zijn vrouw N. van Wees, schepen van Nijmegen, trouwde met de dochter van Gart van Steenberghe, Joffer Huess. Uit dat huwelijk werd een dochter geboren: Anna Vaeck. Zij trad in het huwelijk met Joost van Bemmels.

In de kapel van de Hervormde kerk te Bemmels, die in 1550 aangebouwd werd, is een wandschildering aangebracht in twee delen, gescheiden door een raam. Op het linkerdeel vinden we een afbeelding van St. Christoffel met op zijn schouder het Christuskind en op de achtergrond Petrus met de hemelsleutel en de kluizenaar. Op de

voorgond is in geknielde houding Joost van Bemmelen afgebeeld. Op het rechterdeel vinden we de twee heiligen St. Barbara en St. Christina. Op de voorgond is, eveneens geknield, Anna Vaecck afgebeeld. Omdat Joost van Bemmelen in december 1559 overleed en kort daarna Anna Vaecck, veronderstelt men, dat de muurschildering een devotieschildering was ter gelegenheid van hun beider overlijden. Bij Joost van Bemmelen en Anna Vaecck zijn hun respectievelijke wapenschilden afgebeeld.

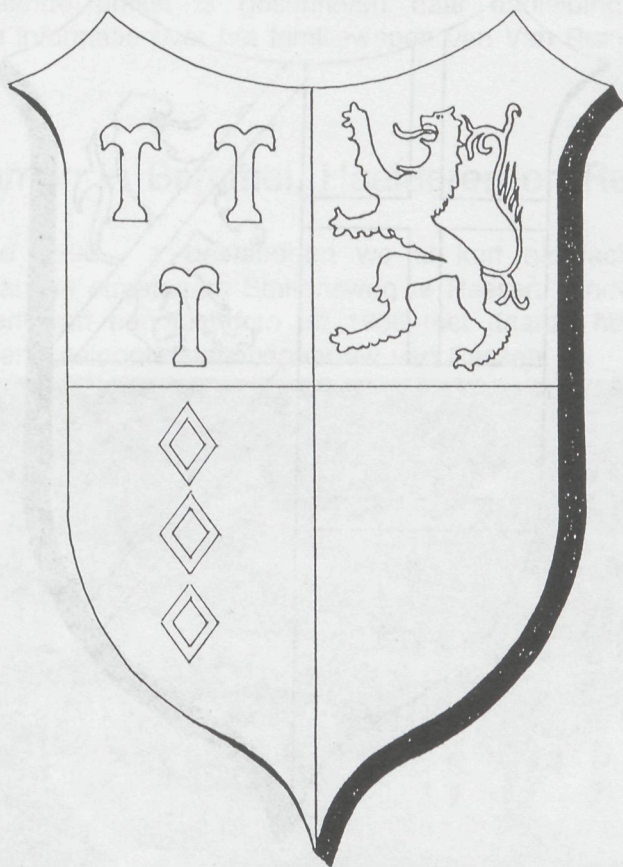

Foto uit *Mooie plekje in de Oost-Betuwe* van Jaap Willems.

De kwaliteit van de wandschilderingen in de Hervormde kerk in Bemmelen is van dien aard, dat de beide leeuwen op de wapenschilden niet erg duidelijk te zien zijn. Ik heb uit een boek een willekeurige klimmende leeuw nagetekend in het wapen van Joost van Bemmelen en voor de Gelderse leeuw in het wapen van Anna Vaecck heb ik als voorbeeld gebruik gemaakt van één der leeuwen in het wapen van de provincie Gelderland. Waarschijnlijk zullen de in de wandschildering afgebeelde leeuwen iets afwijkend zijn, maar dat is nauwelijks vast te stellen.

Het wapen van Joost van Bemmél

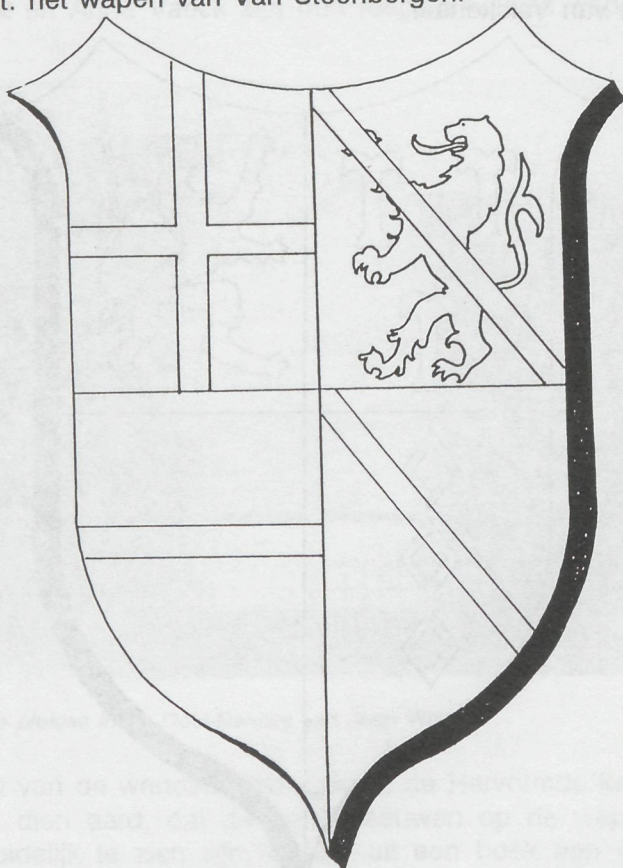
Het wapenschild is opgedeeld in vier kwartieren. In het eerste kwartier staan drie Bemmels (schaak- of gevechtstorens) in zwart op een zilveren ondergrond: het wapen van de Van Bemmels. In het tweede kwartier een rode klimmende leeuw op zilver: het wapen van Van Randwijck. In het derde kwartier zien we drie rode ruiten op zilver: het wapen van Valckenaar.

Het vierde kwartier is op de wandschildering niet te ontcijferen en ik kon er nergens aanwijzingen over vinden. Het helmteken - het persoonlijke teken van Joost van Bemmél - is een zittende hazewindhond. Waarschijnlijk daarom zijn de twee schilddragers van het gemeentewapen van Bemmél hazewindhonden.

Het wapen van Anna Vaeck

Ook zij heeft een in vier kwartieren verdeeld wapenschild. Op het eerste kwartier staat een zwart kruis op een zilveren ondergrond: het wapen van de familie Vaeck. Op het tweede kwartier staat een Gelderse leeuw, waarover, als teken van bastaardij, een schuine rode streep loopt: het wapen van Van Steenberghe.

In het derde kwartier treffen we een groene dwarsbalk aan op een veld van zilver: het wapen van Van Wees. In het vierde kwartier staat een zwarte schuine balk op zilver: het wapen van Van Heerdt. Het helmteken is een zwarte haan met rode kam en baard.

Bronnen:

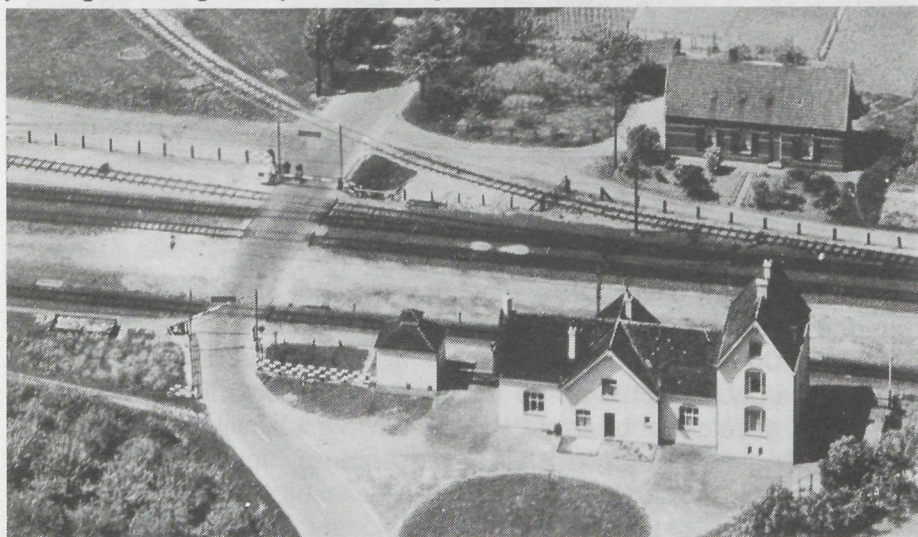
- Aantekeningen, die in het begin van de vijftiger jaren gemaakt zijn naar aanleiding van een onderzoek van wijlen de heer G.Ch. Rietveld;
- De Geschiedenis van de Ned. Herv. kerk te Bemmelen;
- Diverse kerkenraadsstukken.

Naschrift redactie:

Het voorgaande artikel is geschreven naar aanleiding van een verzoek om informatie over het familiewapen van Van Bemmelen.

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

In kringblad 1996 - 1 besteedden we al kort aandacht aan de herkomst van de straatnaam Stationsweg te Ressen. Onderstaand is een fragment van een luchtfoto uit 1956 met daarop het tientallen jaren geleden gesloopte stationsgebouw van Ressen.

Het station stond aan de Bemmelse kant van het spoor, rechts van de weg, voor de spoorwegovergang zoals die er nu ook nog is. Het huizenblok aan de overkant staat er nu nog.

Gerard Sommers

Een oude foto

De oude foto van dit nummer

Op de foto ziet u de oude "Leemkuil" in het jaar 1920. Dit huis brandde af op 28 juli 1934. De boerderij werd in die tijd bewoond door Arie Costermans. Volgens oude geschriften zou de "Leemkuil" ooit een vergaderplaats van de Bataven zijn geweest. Ook zouden er Romeinen gezeteld hebben. Dit is niet onwaarschijnlijk, omdat op het tegenoverliggende landgoed "De Kinkelenburg", volgens overleveringen, Claudius Civilus zijn tijdelijk verblijf gevestigd had.

Op de foto zien we van links naar rechts mevrouw Jansen, mevrouw Jansen - De Bruijn, mevrouw Costermans - Jansen (de echtgenote van Arie Costermans) en Cor Jansen, een zuster van mevrouw Costermans - Jansen.

Behalve deze foto is ook de originele koopakte van dit pand in het bezit van de kring. Deze werden ons geschonken door de zoon van Arie Costermans, die op de dag van de brand drie dagen oud was.

Eef Arns

Reacties op de vorige foto

In het vorige nummer van ons kringblad hadden we in de rubriek 'Een oude foto' een afbeelding uit 1942. Een groep personeelsleden van het distributiekantoor poseerde voor de deur. Op onze vraag naar aanvullende gegevens kwamen enkele reacties. Van alle personen zijn nu de namen bekend. Enkele namen zijn zelfs anders dan eerder genoemd. Volgens de laatste gegevens zou het gaan om de volgende personen, vanaf links: Herman Scholten, Mientje Schaeffer, Leida Koenders, Van Lienden, Alie Publickhuizen, Nelly de Vries, Marietje Derksen. Zittend: Tonny Stevens, Jo van Kerkhof en Annie Stevens.

Het distributiekantoor was destijds korte tijd gevestigd in de zaal van café Bouwman. Het werd later verplaatst naar een zaal van café Verweijen, op de plaats waar nu het 'Wapen van Bemmelen' gevestigd is.

Maria Janssen

Kerkenboekje Historische Kring Huessen

Op vrijdag 25 juli jl. is in de reeks *Bijdragen tot de geschiedenis van Huissen* de tiende uitgave gepresenteerd. Het boek is geschreven door Dr. E. Smit en drs. J. Zweers en draagt de titel "Huissense Kerken en Kapellen, vanaf de Middeleeuwen tot heden". Het verschijnen van het boek hangt samen met de actie tot behoud en herstel van de toren van de kerk van O.L. Vrouw ten Hemelopneming te Huissen. De uitgave werd financieel mogelijk gemaakt door Moes Nijhuis Bouw. De opbrengst is bestemd voor de torenrestauratie. Het boek is verkrijgbaar bij drukkerij Kuipers en boekhandel Bruna (beide in de Langestraat), bij De Paperclip op de Zilverkamp en bij de Historische Kring Huessen. De prijs is f 17,50.

De redactie

Septembernummer in oktober

Dit septembernummer van ons kringblad ontvangt u als oktober al halverwege is. Hoewel wij er naar streven ons te houden aan de door ons gestelde termijnen, hebben we ons deze keer enig uitstel gepermitteerd. We willen graag toelichten waarom.

Midden augustus eindigt voor het bestuur traditioneel de vakantieperiode abrupt met het startschot van de kalenderactie. De laatste selecties van op de kalender op te nemen onderwerpen vinden plaats, de teksten worden definitief geformuleerd en er vindt afstemming plaats met de drukker. Daarnaast moeten bestanden bijgewerkt worden van leden en van personen en bedrijven die vorig jaar kalenders bestelden. Er moeten ruim 250 brieven met bestelformulieren op evenzovele adressen worden bezorgd en enkele tientallen bedrijven moeten worden benaderd. Vervolgens moeten bestellingen worden geregistreerd en meer dan eens wordt nog gebeld naar een vaste klant, die heeft vergeten te reageren. U kunt zich voorstellen dat hier veel vrije tijd in gaat zitten. (En dan moeten de distributie en de financiële afwikkeling van de 750 verkochte kalenders nog volgen.....)

En terwijl de normale zaken na de vakantie ook weer hun loop namen, hebben we in september deelgenomen aan de Culturele Manifestatie te Doornenburg, waar we ook als kring hebben meege profiteerd van de grote belangstelling. Voorts hebben we op 23 september jl. al onze najaars thema-avond gehad, een zeer geslaagde overigens, waarover wij u in ons volgende kringblad nader zullen berichten.

Wij doen ons werk voor de kring met veel plezier. Maar het kringblad er ook nog op tijd uitdoen, dat hebben we maar niet meer geprobeerd. Wij hopen op uw begrip te mogen rekenen. Mocht bovenstaand overzicht van onze werkzaamheden voor u aanleiding zijn om ons uw helpende hand te bieden, dan houden wij ons overigens aanbevolen.

Gerard Sommers

Oud archiefmateriaal

Nu en dan houdt onze gemeente opruiming van oude, langbewaarde stukken. Ons bestuurslid Maria Janssen - van Gelder, die met het beheer van het archief van de kring is belast, was er als de kippen bij om dit materiaal voor de kring en dus voor de toekomst veilig te stellen. Het betreft in dit geval een serie ingebonden boeken met rekeningen en kwitanties, keurig gerangschikt volgens de hoofdstukindeling van de gemeentelijke begroting, betreffende diensten voor de gemeente verricht. Het gaat in totaal om 13 (!) meter boeken over de jaren 1897 tot en met 1955. Ter kennismaking een greep uit de rekeningen en kwitanties van honderd jaar geleden (1897).

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan J. Nas te Bemmelen: wegens geleverde rijtuigen voor dienstreizen van den Burgemeester de som van veertien gulden vijftig cent.

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan: A.H. Jansen, bode der gemeente wegens jaarwedde over het 4e kwartaal 1897 de som van twintig gulden.

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan: J.M. de Raadt, stalhouder te Bemmelen wegens geleverde rijtuigen bij dienstreizen door Burgemeester en Wethouders de som van zes en dertig gulden, vijftien cent.

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan: W. van 't Hullenaar te Bemmelen wegens geleverde brandstoffen over het 1e halfjaar 1897 de som van twintig gulden.

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan: W. Peters te Ressen wegens verlichting van den toegangsweg naar de spoorweghalte Ressen-Bemmelen over het 3e kwartaal 1897 de som van een en twintig gulden zes en zestig cent.

De ontvanger der gemeente Bemmelen zal betalen aan: W. van 't Hullenaar te Bemmelen wegens verstrekte voeding van een gevangene op den 14 September 1897 de som van een gulden.

A. W. VAN 't HULLENAAR Jzn., - BEMMEL.

Metselaar en Bouwkundige.

Handel in Bouwmaterialen.

BEMMEL, Januari 1898.

Het Bestuur der gemeente Bommel. Deb.

Wegens gedane Werkzaamheden en Leverantien:

aan A. W. van 't HULLENAAR Jzn.

1897. 1/4 gemeentetoren te Bommel.

Aug. 11 A. W. van 't Hullenaar 1/4 Leidekker
geroest 5: 8 uren 15 f 1.20
Sep. 4 1 krecht de gehele toren innwendig
schroefmaakt en gewit 5: 60 uren 13. 7.80
3 berens gebruikt 3. 1.18
2 emmers witkalk en 1 kwart . .80

Restauratie 1/4 binnen.toren
volgens opgaf van 12 Aug. 97.

f 9.98

Oct. 8 2 krechts 5: 52 uren 14. 7.28
A. W. van 't Hullenaar . 49 . 15. 7.35
1 Opperman . 35 . 12. 4.20
90 metselstenen 1 1/2 rood 13. 11.70
52 emmers metselpleeie 12. 6.24
15 2 krechts 5: 61 uren 14. 8.54
1 Opperman 24 . 12. 2.58
A. W. van 't Hullenaar 14 . 15. 1.65
785 metselstenen 1 1/2 rood 13. 10.21
2 emmers metselpleeie 12. 1.24

60.29

f 70.27

We vonden tussen de verschillende bescheiden onder meer een gespecificeerde rekening van de Fa. A. W. van 't Hullenaar Jzn., - Bommel Metselaar en Bouwkundige. - Handel in Bouwmaterialen, betreffende onderhoudswerken aan de gemeentetoren te Bommel ad f 70,27 (zie de afbeelding op de pagina hiernaast) en een rekening betreffende onderhoud aan de Gemeentetoren te Ressen ad f 3,15.

We hopen nog eens op deze bronnen terug te komen.

Joop Verburg

Een recensie

In Gelders Erfgoed, het tweemaandelijks Gelders cultuurhistorisch tijdschrift, wordt in de rubriek "Verenigingsnieuws" aandacht besteed aan de inhoud van publicaties van kringen in Gelderland. Op deze wijze wordt de lezer een prima overzicht geboden van datgene waar collega-verenigingen mee bezig zijn. Uit Gelders Erfgoed 1997-4 haalden we de hierna opgenomen recensie van ons vorige kringblad.

Bommel

Historische Kring Bommel (Tesselaar 61). Het gelijknamige blad van de kring, jg 7, nr 2, mei 1997, bevat o.a. een artikel van de hand van Adri Stuart, getiteld: 'Hagelslag in de tabak in 1808', dat ons laat zien wat de gevolgen van zo'n natuur-ramp kunnen zijn. 'In Ressen stond een huis', door Joop Verburg, vertelt ons alles over de voormalige herberg

'De Roskam'. J. Wessel-Jansen deelt in haar bijdrage 'De Spijkers te Ressen' mee dat er drie van deze koren-opslagplaatsen ter plekke zijn geweest, terwijl Joop Verburg in de rubriek 'In Bommel staat een huis' Huize Wilberma onder de loep neemt. Marc Kocken geeft een verslag van een archeologisch onderzoek naar de oorsprong van Haalde- ren in de rubriek 'Verleden Tijd'.

Wij moesten wel even glimlachen om het, begrijpelijke, foutje en ons kringlid **de heer** Wessel-Jansen ook wel, denken wij. Wij hopen in ieder geval dat hij zich er niet door laat weerhouden ook in de toekomst voor ons blad te schrijven.

De redactie

Agenda

Provinciaal Museum G.M. Kam, Museum Kamstraat 45, Nijmegen (telefoon 024-3220619). Geopend dinsdag t/m vrijdag 10-17 uur, zaterdag/zondag en feestdagen van 13-17 uur. [MJK]

Spreekuur: elke eerste dinsdag van de maand van 16.00-17.00 uur kunnen oudheidkundige voorwerpen uit Nederland zelf, maar ook uit West-Europa en het Middellandse-Zeegebied in het museum Kam ter beoordeling worden voorgelegd aan een van de conservatoren. Ook kunnen voorwerpen ter determinatie worden achtergelaten aan de balie van het museum.

Nijmeegs Museum Commanderie van Sint-Jan, Franse Plaats 3, Nijmegen (telefoon 024-3229193).

Geopend maandag/zaterdag 10-17 uur, zon- en feestdagen 13-17.

Vervallen verleden: de ruïne in de Nederlandse teken- en schilderkunst

In 1997 bestaat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in zijn huidige vorm vijftig jaar. Een van de onderdelen van de jubileumviering vormt de uitgave van een standaardwerk over een zeer speciale groep monumenten in ons land: de ruïnes. De Commanderie belicht in deze expositie, te zien van 13 september t/m 2 november 1997, een speciaal facet daarvan, namelijk de afbeelding van ruïnes in de Nederlandse beeldende kunst door de tijd heen. Ruïnes zijn nu eens als weergave van de werkelijkheid in de tijd afgebeeld, dan weer als geromantiseerd element in een fantasielandschap weergegeven, waarbij zij als teken van verval en ondergang dat landschap tot symbool van vergankelijkheid van het aardse maken.

Spreekuur: wilt u iets speciaals weten over kunst en antiek uit eigen bezit, dan kunt u daarvoor terecht op het spreekuur, elke eerste woensdag van de maand tussen 14.00 en 16.30 uur in het museum.

Boeken

Stenen en Brood. Twee eeuwen baksteenfabricage in de oostelijke Over-Betuwe, G.B. Janssen, Janssen print Nijmegen; ISBN 90 7466 303 6, prijs f 17,50 (verkrijgbaar bij VVV Bemmelen en CD Shop Kuipers)

Het boek is een uitgave van de Stichting Streekmuseum Over-Betuwe en bevat een uitgebreid historisch overzicht van de Over-Betuwse baksteenindustrie en de mensen die daarin werkten. Het boekwerk is rijk geïllustreerd met vele historische foto's, kaarten en tekeningen.

Gids Archeologische monumenten in Nederland, onder redactie van S. van Dockum en A. Haytsma, Uniepers Abcoude/ROB Amersfoort; ISBN 90 6825 185 6, prijs f 25,- (verkrijgbaar in de boekhandel)

Het vijftig jarig bestaan van de ROB is aanleiding tot de uitgave van een lezenswaardige gids waarin meer dan vijftig archeologische monumenten zijn beschreven en in beeld gebracht. Deze monumenten variëren van het kersverse Werelderfgoedmonument Schokland tot de Kiekebelt bij Deventer en de miraculeuze Willibrordusputten bij Heiloo en Egmond. Door de monumenten wordt de wisselwerking zichtbaar tussen de mens en zijn leefwereld: de ontwikkeling van nederzettingen, handelscentra en plaatsen van eredienst, verdwenen verdedigingswerken, veranderde functies van routes en gebouwen.

Trap-routes

De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) brengt sedert enkele jaren de reeks Toeristisch Recreatieve Archeologische Projecten uit, waarbij op zoek wordt gegaan naar de geschiedenis in het landschap. Een TRAP brengt een wandelaar of fietser in contact met archeologische monumenten in ons land. Die monumenten zijn heel verschillend van aard: het kunnen hunebedden of terpen zijn, maar ook minder bekende monumenten als urnenvelden of ringwalburchten. In sommige gebieden ligt een aantal van deze monumenten dicht bij elkaar. Daar kan de ROB in samenwerking met plaatselijke instellingen een TRAP inrichten: monumenten worden

hersteld, informatiepanelen aangebracht en een wandel- of fietsroute uitgezet. In die wandel- of fietsroutes worden naast archeologische, ook andere (cultuur)historische gegevens opgenomen. Zo kan men een indruk krijgen van de geschiedenis die in het landschap bewaard is gebleven.

In de reeks zijn de volgende TRAP-boekjes verschenen:

1. *Schagerkogge*: fietstocht door de Kop van Noord-Holland (f 6,-);
2. *Swalmen*: fietstocht langs de rivier de Swalm in Limburg (f 6,-);
3. *Borger*: fietstocht langs de Drentse hunebedden (f 6,-);
4. *Rolde*: wandeling over de Kampsheide en het Balloërveld in Drenthe (f 6,-);
5. *De Acht Zaligheden*: fietstocht door mooi Brabant (f 6,-);
6. *Ede/Renkum*: fietstocht langs de Molenbeek, Gelderland (f 6,-);
7. *Anloo*: wandeling door het terrein De Strubben/Kniphorstbos, Drenthe (f 6,-);
8. *Grenzeloze monumenten*: Hondsrug/Hümmeling, lange-afstands fietsroute door het Nederlands-Duitse grensgebied, Drenthe (f 9,50);
9. *Grenzenlose Denkmale*: idem, Duitstalige versie (f 9,50);
10. *Oosterbeek/Doorwerth/Wolfheze*: fietstocht over de zuid-veluwe stuwwallen, Gelderland (f 6,-);
11. *Alblasserwaard*: land van donken, fietstocht Zuid-Holland (f 6,-);
12. *Noordsche Veld*: fietstocht omgeving van Zeijen, Drenthe (f 7,50);
13. *Lage Vuursche*: wandeling door de Vuursche bossen, Utrecht (f 7,50);
14. *'t Land van Folckerus*: fietstocht over de Ermelose Heide, Gelderland (f 7,50);
15. *Sleen*: fietstocht langs verdwenen Drentse dorpen (f 7,50);
16. *Eiland op het droge*: fietsen om Schokland, Flevoland (f 7,50).

Deze boekjes zijn te koop bij de verschillende VVV's in de desbetreffende regio's, daarnaast ook te bestellen door overmaking van het genoemde bedrag, plus f3,- per boekje verzend- en administratiekosten, op Postbanknummer 4792702 van de Joan Willems Stichting te Amersfoort, o.v.v. aantal en titel.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

Coöperatieve Rabobank "Over-Betuwe" B.A. kantoren te Angeren, Bemmelen, Elst, Haalderen en Valburg

Historische Kring Bommel

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bommel.

Internet: [HTTP://www.tref.nl/Over-Betuwe/cultuur/hk_bommel](http://www.tref.nl/Over-Betuwe/cultuur/hk_bommel)

Bankrekening: Rabobank Bommel 10.57.26.443
(giro van de bank 929913)

Samenstelling bestuur:

Drs. M.H.J.M. Kocken
(voorzitter/archeologie)

J. Verburg
(secretaris)

G.J. Sommers
(penningmeester)

E.W. Arns
(bestuurslid)

M.J.P. Janssen-v.Gelder
(documentatie)

Loostraat 11,
6681 AH Bommel.

Teselaar 61,
6681 BE Bommel.

De Houtakker 1,
6681 CW Bommel.

Meerweg 1,
6681 BC Bommel.

Dorpsstraat 8,
6681 BN Bommel.

Tel:

0481 461739

461603

464933

461772

464349

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Eef Arns, Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bommel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 20,= per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,=.